

O FILOZOFII A FILOZOFOCH

Pán profesor, keď ste prišli v osemdesiatych rokoch do Prahy, nebola to Karlova univerzita, ktorá vás prijala, ako by sa bolo patrilo, ale iba istá „lietajúca univerzita“. Niektorí filozofi (Bergson a iní) ukázali, že niet „retroaktívneho“ finalizmu a že retrospekcia je iluzória. Jedným slovom, že nemožno znova urobiť to, čo malo byť urobené. A predsa, dnes vás konečne prijala aj Karlova univerzita, aby vám udelila po prvýkrát v dejinách cenu svojho zakladateľa.¹

Myslím si, že jestvuje pôsobenie na minulosť, lebo význam minulosti nie je zavŕšený. Sú v minulosti zdroje, ktoré neboli využité, ktoré boli často zatlačené, zničené. A myslím práve na zakladajúci fakt, založenie univerzity; ide o akt, ktorý v sebe obsahuje nevyčerpané bohatstvo, ktoré najmä v období od r. 1948 po naše dni vlastne nejestvovalo. Dnešný čin teda uvoľňuje nevyužitú zdroj minulosť.

V každom prípade tu nemusíte mať pocit, že ste v cudzom svete, aspoň v duchovnej oblasti nie. Duch Freuda, Husserla či Kafku, ktorým ste venovali veľkú časť svojho diela, sa vznášal najskôr na českom a moravskom nebi. A stále sa na ňom vznáša, nech ho už vieme zachytiť, alebo nie. No predsa sa našiel niekto, kto to dokázal. Bol to Jan Patočka. On sám bol unesený českému filozofickému publiku, ktoré ho znova objavuje. Ak teda nikto nie je doma prorokom, znamená to, že filozofia nemá národné korene, ako ich má napr. hudba? Alebo inak, musí byť človek Francúzom, aby bol dobrým karteziánom? Vy poznáte rovnako dobre latinský i anglosaský svet. Cítite sa tým rozpoltený?

V Patočkovom prípade sme svedkami jednej zvláštnosti. Keby totiž nebol žil za komunistického režimu, bol by patril k európskej a svetovej inteligencii, ku ktorej vlastne aj tak patril. Počas tých niekoľkých rokov, keď mohol cestovať, som sa sám s ním dvakrát stretol na svetových kongresoch. Je pravda, že mu komunisti nedovolili sa slobodne vyjadrovať, avšak bol prítomný. Myslím na jeho nemeckého priateľa Eugena Finka. Mimochodom, myslím si, že k nemu mal najbližšie. Hovoríte tu o čomsi národnom – či Descartes musí byť Francúzom, aby bol Descartom, či Patočka musí byť Čechom, aby bol českým filozofom. To však nezávisí od neho. Myslím, že základnou charakteristikou Patočkovho diela je jeho osamelý ráz. Zatiaľ čo ostatní fenomenológovia sa stretávali, oboznamovali sa so svojimi výskumami, diskutovali, on pokračoval vo svojom diele celkom sám; v diele, ktoré teraz objavujeme a ktoré nesie znak hlbokkej reflexívnosti. Domnievam sa, že to, čo nás pripútava k Patočkovi, je práve táto vnútorná spojená istým spôsobom so stavom zajatia. Ide o celkom výnimočný paradox, ale človek, ktorý nemohol komunikovať, a ak, tak len málo a so svojimi žiakmi, sa stal zrazu svetovým, lebo skondenzoval takpovediac celé intelektuálne a duchovné bohatstvo, ktoré čakalo na svoje vyslobodenie.

V r. 1977 alebo 1978 ste sa o Patočkovi vyjadrili, že prispel k obnove politického myslenia na Západe. Uvažovali, že vtedy o vydaní výberu z jeho textov. V tej dobe sa to mohlo zdať

---

¹ Presnejšie, ide o Cenu Karola IV. a hlavného mesta Prahy, ktorú Karlova univerzita hodlá udeliť (neperiodicky) významným predstaviteľom európskej vedy a kultúry.

predčasné, ale videli ste správne: desiatka zväzkov je už preložená do francúzštiny a teraz je už k dispozícii vydanie Patočkových Vybraných spisov v nemčine [1].

Áno, Patočka bol človekom, ktorý bol vrhnutý do politiky proti svojej vôli. Okolnosti sú dosť zaujímavé, lebo komunistický režim chcel najskôr udrieť na druhoradých intelektuálov a marginálnych umelcov. Nazdával sa, že po údere na týchto intelektuálov, ktorí neboli známi ani doma, nie to medzinárodne, bude možné udrieť na intelektuálov vyššej kvality. A Patočkovo angažovanie sa bolo v tom, že povedal „nie“ kvôli slobode ducha. Bolo to aj v prospech umelca, pre ktorého nemal nevyhnutne sympatie či záľubu. Skrátka, svedčil za pravdu, slobodu ducha. Často som hovoril, že dve základné morálne hodnoty predstavovali pre Patočku spojenie medzi morálkou a politikou: predovšetkým nemať strach a po druhé, povedať pravdu. Zmietal sa v režime, v ktorom bol každý podrobený záväzku klamať, ak nie kvôli úspechu, tak s cieľom mať čestné miesto v spoločnosti. Nepravdivé slová si vynucoval zastrávaním. Myslím si, že Patočka do politiky vstúpil cez pole pravdivého slova, a nie na základe nejakej politickej teórie na spôsob Hobbesa, Rousseaua alebo Hegela. Je to dosť udivujúce, lebo jeho fenomenológia veľmi málo súvisela s teóriou štátu alebo teóriou moci. Je tu jedna výnimka, ktorou je reflexia o násilí a dejinách. Myslím tu na *Kacírské eseje*, napísal som Úvod pre ich francúzsky preklad. Konkrétne, Patočka vstúpil do politiky cez pocit historickej absurdnosti.

Tak ako Patočka, aj vy ste sa učili filozofovať popri iných zdrojoch na Husserlovi. Spiegelberg vo svojich dejinách fenomenologického hnutia konštatuje, že svojim neskorším obratom k hermeneutike ste podľahli dobovej móde v neprospech transcendentálnej filozofie, ktorú ste predsa avizovali. Čo by ste si dnes mysleli o tomto bezpochyby dosť prísnom súde? Je predsa jasné, že aj projekt „fenomenologickej ontológie“ bol veľmi sľubný.

Predovšetkým treba vziať do úvahy, kedy to Spiegelberg napísal, lebo v tej dobe nebola uverejnená ani polovica môjho diela. Preto bolo neopatrné vynášať posudok o celom diele, ktoré nielen že nebolo zavŕšené, ale nedosiahlo ani svoju najlepšiu úroveň. Tu treba hádam povedať ešte dve veci.

Predovšetkým, sľub napísať ontológiu, rozvinúť tému transcendentie bol vyjadrený len raz v *Predslove* k mojej prvej filozofickej práci pred päťdesiatimi rokmi.² Bolo to v r. 1944 alebo 1945. Túto prácu som dokončil v r. 1948. Bol som pod vplyvom Karla Jaspersa, a tak aj osnova, ktorú som navrhol, bola projekciou filozofie Karla Jaspersa. Mala tri časti: výskum sveta, akási teória vedy, objasnenie existencie, teda akási existenciálna fenomenológia, a filozofia transcendentie. Uskutočnil som iba druhú časť.

Po druhé, tento návrh som realizoval iným spôsobom všade tam, kde hovorím o symbolickej funkcii a jej tvorivej sile – či už v *Symbolike zla*, v *Živej metafore*, ale predovšetkým v *Čase a narácii*. Pretože jadrom tejto knihy o čase a narácii je tvorivá sila rozprávania, ktoré nie je opakovaním minulosti, ale znovuvytváraním, ba dokonca tvorbou. Celá reflexia o tvorivej sile teda vlastne imaginárne vyplňa časť tohto programu, ktorý Spiegelberg videl ako neuskutočnený. Niekoľko mojich rukopisov je venovaných biblickej exegéze, ktorá úplne zodpovedá onomu programu filozofie transcendentie. Ale neuverejnil som ich a možno ani nikdy neuverejním, nakoľko tieto práce nepokladám za filozofické.

V jednom televíznom interview ste sa vyjadrili, že v svojom diele si s nikým nevyrovnáte účty. Keď je totiž človek čo len trocha kritický voči iným alebo voči nejakej filozofickej koncepcii.

² Ide o I. zv. *Filozofie vôle* (Philosophie de la volonté, I: Le volontaire et l'involontaire, Paríž 1949).

cii, často sa mu vytýka, že si „vyrovnáva účty“. Ak máme kritizovať (a to treba), ako to robiť bez toho, že by sme sa vystavili riziku takejto výčitky?

Chcel by som zdôrazniť, že všetky moje knihy majú veľmi rozsiahlu kritickú časť. Trávim mnoho času kritizovaním myšlienok a učení odlišných od môjho. Ale robím prísny výber. Kritizujem iba autorov, od ktorých sa môžem niečo naučiť. Metaforicky by som to vyjadril takto: hovorím len o protivníkoch, ktorí sa z prekážky môžu stať mojim oporným bodom. A potom, celý rad autorov sa v mojej bibliografii neobjavuje jednoducho preto, lebo nepotrebujem nimi dokladať svoju vlastnú pozíciu. S trochou irónie by sa dalo povedať, že najdôležitejší v mojej bibliografii sú autori, ktorých som nikdy necitoval. Alebo to boli autori pre mňa natoľko cudzí, že som sa s nimi nemohol dostať do onoho tvorivého sporu.

Pokladajú vás za angažovaného, zodpovedného filozofa či filozofa prítomného v obci. Nemožnosť syntézy poznávania, konania a čítania je, ak som vás dobre pochopil, príčinou zla a toto zlo je škandál. Možno tým odôvodniť vaše prvé socialistické angažovanie sa a vidieť v tom východisko vášho ďalšieho angažovania sa, ktoré vás priviedlo až do Prahy? Potrebuje sa filozof angažovať, aby nejako vyvážil reflexiu?

Chcel by som rozlišovať medzi dvoma druhmi angažovanosti – medzi militantným angažovaním sa, ktoré prijíma disciplínu nejakej strany, a etickým angažovaním sa, ktoré je reflexiou o politickom a o všeobecných podmienkach jeho výkonu, najmä pokiaľ ide o vzťahy medzi mocou, autoritou a násilím. Z tohto hľadiska by som svoje stanovisko prirovnal k H. Arendtovej, Američanke nemecko-židovského pôvodu, ktorá mala podobné problémy ako ja: hovoriť o politike veľmi pozitívne a bez osobného angažovania sa. Použili ste výraz „socialistické angažovanie sa“. Ide o pozíciu z minulosti. Prestal som patriť k akejkolvek strane už pred tridsiatimi, ak nie štyridsiatimi rokmi.

Počas májových udalostí r. 1968 ste sa postavili na stranu študentov, na rozdiel od Arona alebo Belavala, v osemdesiatych rokoch sa socialisti dostávajú k moci. Vtedy ste sa vyjadrili, že socializmus vám nenaháňa strach. Tak či onak, neváhali ste odsúdiť niektoré jeho praktiky i neúspechy. Napr. integrácia cudzincov sa nepodarila, nezamestnanosť nie je pod kontrolou a došlo k technokratickej deviácii. Dodal by som tiež určitú laxnosť vo všetkých oblastiach. A pred niekoľkými dňami padla demokratická sankcia. K moci sa vracajú konzervatívci. Ako sa pozeráte na tento návrat? Ako je to teda s onou treťou cestou, o ktorej je tu skoro zakázané hovoriť?

Do politiky ma zaťahujete vy. Práve som povedal, že som si zvolil pred desiatkami rokov cestu hovoriť o všeobecných podmienkach politiky a predovšetkým o problémoch, ktorým sa politika nemôže vyhnúť, povedzme, problémom moci a násilia. Dovoľte mi teda povedať niekoľko slov k tomu, čo ste pokladali za politické angažovanie sa práve v tom zmysle, ktorý som vylúčil. Pokiaľ ide o moju pozíciu počas májových udalostí 1968: na základe sympatií pre niektoré požiadavky študentov som bol dekanom Univerzity v Nanterre, teda svoju zodpovednú funkciu som vykonával v mene štátu. V tej dobe som teda reprezentoval inštitúciu a myslím, že som ju vzhľadom na moje osobné sympatie s niektorými požiadavkami študentov hájil celkom čestne, ale s veľmi ostrým zmyslom pre občiansky zákon. Dalo by sa to nazvať takmer hegelovskou obhajobou v hegelovskom zmysle ustanovizne. Pokiaľ ide o ďalší vývoj politických udalostí, ktoré dospeli k práve spomenutej sankcii, vždy som bol najmä proti koloniálnym vojnám, ktoré boli často vedené s podporou socialistickej strany, ako napr. alžírka vojna. Táto vojna je pre mňa bodom definitívneho rozchodu s touto stranou. Domnievam sa, že to, čo tvorí demokratickú kvalitu francúzskej politiky, je, že sa konečne naučila základnému pravidlu demokracie, ktorým je alternácia. A napriek všetkému, čo sa hovorí proti socia-

listickej strane, musím povedať, že úplne prijala túto úlohu. Tu treba povedať, že slovo „socialistický“ má veľmi zlú povest', lebo sa zamieňa s komunistickou stranou. Neslobodno zabúdať, že na Západe sa socializmus zrodil práve z odmietania komunizmu. A keď v r. 1920 jediná socialistická strana bola rozdelená na dve časti, komunisti opustili túto jedinú socialistickú stranu. To, čomu sa hovorí socializmus, je teda tá časť stúpcov, ktorí nevolili komunizmus. Medzi socialistami a komunistami teda jestvovalo veľmi živé nepriateľstvo. Slová sú dosť zavádzajúce, pretože francúzske socialistickú stranu, treba podľa mňa porovnávať so sociálnou demokraciou Severnej Európy, s anglickými labouristami a nemeckou SPD. A žiadna z týchto strán netratí na cti. Sú to všetko demokratické strany.

Naozaj som nemal na mysli nejaké politické angažovanie sa, ale uvažovanie o politike. Vráťme sa k tomuto problému tentoraz z druhej strany. V angažovaní sa (ako ste mi napísali v jednom z posledných listov) Jána Patočku a Václava Havla, ktorého výraz „moc bezmocných“ ste obdivovali, ste videli dôkazy, že v pohnutých dobách môžu práve intelektuáli, moralisti, spisovatelia, umelci preklenúť interval medzi svetom, ktorý sa zrútil, a novým politickým svetom, ktorý treba vybudovať. Po niekoľkých rokoch možno urobiť bilanciu, ktorá nie je vždy oslňujúca: zneužívanie mocenského postavenia, chuť moci, neschopnosť zmieriť v sebe človeka reflexie s človekom akcie, predčasné odchody pre jedných, ohlásené odchody pre druhých, „hochštaplerizmus“ atď. Možno, že to nebolo vždy ich vinou. Možno im chýbala skúsenosť, veď skutočná politická opozícia sa za bývalého (komunistického) režimu nemohla sformovať. Možno, že tento bývalý režim padol nie preto, že mu došiel dych, ale preto, že aj jeho pád sa ešte riadil nejakým scenárom, podľa ktorého musela postupovať aj nová politická garitúra. Prítom úloha inteligencie v národnej emancipácii, napr. Nórska alebo Fínska, je nepopierateľná. To isté platí o slovenskej (nemajetnej) inteligencii a o inteligencii väčšiny krajín zrodených z dekolonizácie, aj keď tieto zakúsili režimy národných diktatúr. Je nemožná aj ďalšia syntéza, a to medzi angažovaním ontologickým, občianskym a politickým?

Vaša otázka obsahuje už všetky odpovede. Ak by som mal teda ešte niečo dodať, povedal by som tri veci.

Po prvé, že nemôžeme posudzovať prítomné udalosti definitívne. Nie preto, lebo ide o udalosti v tejto časti sveta, ale preto, lebo prítomnosť je pre nás vždy nepriehľadná. Myslím si, že je veľmi dôležité povedať, že niet diskurzu o prítomnosti, že význam prítomnosti je ten, ktorý vyslovia historici o tridsať rokov, a nemožno predbiehať.

Po druhé, celok západného sveta je zatahnutý do veľmi hlbokkej krízy, kde máme viac otázok než odpovedí. Uviedol by som dve. Je faktom, že trhové hospodárstvo je jediným ekonomickým systémom, ktorý produkuje bohatstvo. Ale je to systém, ktorý vedie k neúnosným nerovnostiam. Pred nami stojí otvorený problém, ako zmieriť produkciu bohatstva v trhovom hospodárstve so sociálnou spravodlivosťou. To ma privádza k druhej otázke a poslednej časti mojej odpovede. Tu znova vidím funkciu intelektuálov, ktorá už nie je funkciou disidentstva, ako to bolo u vás, ale funkciu takpovediac reflexie s odstupom. To je práve opak bezprostredného angažovania sa. Chcem povedať, že teraz treba uvažovať o takých zložitých pojmoch ako spravodlivosť – rozumie sa súdna spravodlivosť a predovšetkým distributívna spravodlivosť, aby som nadviazal na terminológiu Aristotela, na stredovekých autorov, mysliteľov 17. a 18. storočia. Summa summarum, teraz treba premyslieť práve vzťahy medzi ekonomickým, sociálnym a politickým. Myslím, že úlohou intelektuálov vôbec nie je zaujímať jednorazové stanoviská. To je prípustné v časoch veľkých udalostí. Takou bola práve Aronova pozícia v čase sedemdnovej vojny v Izraeli. Nemožno povedať, že Aron nikdy nezaujímal stanoviská, ale boli to jednorazové stanoviská. My však máme permanentnú, a nie jednorazovú úlohu vo vzťahu k fundamentálnej funkcii moderných demokracií. V krátkom príhovore, ktorý som mal včera pri prijímaní ceny, som zdôrazňoval mimoriadnu krehkosť

demokratických režimov – tu je namieste úloha, funkcia bdelosti a bitia na poplach. Pretože v starých demokraciách, ako je naša, si myslíme, že fungujú samy od seba, zatiaľ čo ony sú ohromne krehké. Vy však máte zmysel pre túto krehkosť, lebo ste na začiatku procesu, ktorý u nás trvá už dve či tri storočia. No fakt, že je tu kríza Západu, znamená pre vás zároveň ak nie útechu, tak v každom prípade aspoň prvok spolupatričnosti.

Zhovárал sa Jozef Sivák

LITERATÚRA

- [1] PATOČKA, J.: Ausgewählte Schriften. Zv. I – V. (K. Nellen, P. Pithart, M. Pojar (vyd.)), Stuttgart, Klett-Cotta 1987-1992.

***

Preklady do češtiny a slovenčiny:

- [1] RICOEUR, P.: Výbor z kratších štúdií. Praha, Oikúmené 1991.
[2] RICOEUR, P.: Étika a politika. In: Etika a politika. Umenie proti totalite. Bratislava, SNG 1990, s. 49-54.
[3] RICOEUR, P.: Škandál zla. In: Kultúrny život 1993, č.3.
[4] RICOEUR, P.: Já hodné uznání a úcty. In: Filosofický časopis, XLI, 1993, č.1, s. 3-13 (prel. P. Horák).

O P. Ricoeurovi:

- [1] LACROIX, J.: Panorama de la philosophie française contemporaine. Paríž, PUF 1966.
[2] Paul Ricoeur. In: Esprit 1988, č. 7-8, s. 1-314 (zvláštne číslo).
[3] PHILIBERT, M.: Paul Ricoeur. Paríž, Seghers 1971.
[4] SPIEGELBERG, H.: Phenomenological Movement. A historical Introduction. 3. vyd., Hág, M. Nijhoff 1982 (Phaenomenologica 5/6).
[5] WALDENFELS, B.: Phänomenologie in Frankreich. Frankfurt n. M., Suhrkamp 1983.
[6] MAZYLU, A. D.: Germenevtičeskaja ‚odissea‘ Polja Rikera. In: Germenevtika. Istorija i sovremenost' (Kritičeskije očerki). Moskva 1985, s. 216-244.